

CEVDET PAŞA'NIN İŞKODRA'YA ME'MÛRİYETİNE ÂİD VESİKALAR

M. Cavid Baysun

18

Dersâadet'e avdet ve muvâsalatta takdîm olunan ma'rûzât ve sâirenin sûretleri ber-vech-i âti tahrîr olunmuştur :

Maķâm-ı Âlt-i Sadâret-i uzmâ'ya

Karadağ hüdûdunda ve Bosna toprağında bulunan nevâhi-i asiyeden biri dahi İşkodra sancağına muzâf Gusinye kazâsı dâhilinde bulunan Vasovik-i zîr nâhiyesi olup İşkodra'ya me'mûriyyet-i ubeydânemde buraya kadar gidilememiş ise de erbâb-ı vukûfdan ahz olunan ma'lûmât-ı kâsırâne ve âcizânemin müzâkere-i maslahata medâr olabileceği mutâlâasına mebnî arz u beyânına mücâseret kılındı.

Gusinye kazâsı fi'l-asl Bosna eyâletine mülhak ve ahâlisi boşnak olduğu hâlde Bosna caddesinin gûzer-gâhı olan Vasovik ahâlisinin isyânı hasebiyle cadde-i merķûme kapanıp İpek kazâsından Yenipazar sancağına giden yol dahi eyyâm-ı şitâda ekseriyâ mesdûd olduğundan kazâ-i mezkûr beri tarafda kalarak İşkodra sancağına iltihâkı hâl-i hâzır iktizâsından bulunmuştur. Vasovik iki kısma münkasım olarak biri Vasovik-i zîr ve diğeri Vasovik-i bâlâ olup mukaddemce Karadağ'a hatt-ı imtiyâz olmak üzere komisyon-ı muhtelit ma'rifetiyle tahdîd-i hüdûd olundukda Vasovik-i zîr beri tarafda ve Vasovik-i bâlâ Karadağ tarafında bırakılmıştır. Ancak tahdîd-i hüdûdda tarafeyn ahâlisinin şehâdetleri esâs ittihâz olunmuş olup ol vakit ise Vasovik'lilerin Karadağ'lılara ittibâ' ile isyân hâlinde bulunmalarından dolayı Podgoriça ve Gusinye ahâlisi hüdûd üzerine gelemediklerinden iki Vasovik arâzisinin hüdûdu mücerred Karadağ'lılar ile onlara tarafdâr olan Vasovik'lilerin

ihbâr ve ifâdeleri üzerine kat' olunmuş idüğine mebnî hüdûdan burasını Devlet-i aliyye komiseri tasdik edememiştir. Koç-ı zir ile Koç-ı bâlâ'nın hüdûdu dahi bu minvâl üzere ta'yîn olunmuştur. Ancak bu tarafda Medon kalesi ta'mîr ile derûnuna asker ikâme olunmuş idüğinden şimdiki hâlde Koç-ı zir ahâlîsi sûret-i inkiyâd ve mutâva'atte bulunmuştur. Vasovik-i zir yedi sekiz yüz hânedan ibâret bir nâhiye olup ancak Vasovik-ı bâlâ ile birleştiği hâlde ikisi üçbin kadar çakmak çıkaracaklarından bahsile miyânelerinde bir münâsib mevki'de cesimce bir kule inşâsı husûsuna dâir ol vakit Devlet-i aliyye komiseri tarafından takdim olunan bir kit'a takrir mevki'-i icrâya konulamayıp hâli üzere bırakılmış olduğundan nâhiye-i merķûme ahâlîsi bütün bütün isyân yolunu tuttuklarına kanâ'at etmeyip hem-civâr olan ve onbir köyden ibâret bulunan Polime nâhiyesi ahâlîsini dahi tarik-i isyâna sülûke da'vet ve icbâr ederek mezkûr onbir köyden altısını hâh u nâ-hâh dâire-i şekâvetlerine almışlardır. Bu altıdan birisi Arjaniça nâm karyedir ki nisf-i ahâlîsi ehl-i islâm olduğu hâlde muhâfaza olunamadıklarından geçen sene Vasovik'lilere ittibâ' ile Karadağ hükmüne geçmişlerdir. Vasovik'liler bu hâl üzere kaldıkça etrâfa tahattîden hâlf olmayıp Yenipazar caddesini sedd ile Bosna kit'asının hatt-ı muvâsaletini kat'etmek hulyâlarına düşmeleri bile mülâhazadan bâ'id değildir.

Bu nâhiyenin taht-ı zabt u rabta alına-bilmesi emrinde erbâb-ı vukûfun ifâdelerine nazaran eğerçi nâhiye-i merķûmenin ekseri mahâlleri sehl u sahrâ ve İpek ve Bihor ve Akova kazâları tarafından asker sevk u idhâli kolay olup ve bir müstahkem ebniye ve mevki'leri olmayıp yalnız Plava ile Gusinye tarafından giden yolu Suçista nâm dar ve sarpaça bir boğazdır. Ancak ahâlîsi yazın hayvanlarını yaylalarını sürüp ve vaktiyle arâzilerin zirâat ve zehâir ve levâzımât-ı sâireler iddihâr ederek mevsim-i şita hulûlünden mukaddem hânelerine girip kışın bir tarafa gitmezler. Şu hâlde eğer yazın üzerlerine varılsa ekseri ahâlden hâlf mevâki'i zabt edip durmak lâzım gelir. Kışın dahi ziyâde kor düşüp şedid soğuklar olduğundan harekât-ı askeriyeye müşkül olur. Binâen-alâzâlik burasının zabtı için iki mevsim münasib olup biri kasımdan otuz kırk gün mürûruna kadar olan müddet ve diğeri soğuklar kırılmağa ve karlar erimeğe başladığı şehr-i marttır. Bu iki mevsimden her kangısında olur ise olsun kalbgâh olmak üzere iki tabur asâkir-i nizâmiyye ile iki top ve ikibin kadar malisor ya'ni

dağlı askeriyle Gusinye ve Plava ahâlîsi Suçista boğazından ve cenâh-ı yemin olmak üzere bir tabur asâkir-i nizâmiyye iki top ve bin beşyüz kadar dağlı askeri İpek kâzâsına tâbi' Rugova nâhiyesi üzerinden sevk olunup şâyed ki beri tarafın hazırlığını haber alarak Karadağ'lılar Vasovik'lilerin imdâdına gelmek üzere Gusinye'nin cânib-i garbsinden çıkıp hücum etmeleri muhtemel olduğundan bu tarafa dahi cenâh-ı yesâr olarak bin beşyüz kadar dağlı askeri irsâl olduğu hâlde avn-i hazret-i Bârf ve yümn-i teveccühât-ı cenâb-ı cihândârî ile nâhiye-i merķûmenin def'aten ele geçmesi me'mûl-i şavfidir; ve bu hareketin icrâsında bir taraftan dahi Akova müdri Ali Bey Akova ve Bihor ahâlîsiyle nâhiye-i merķûme üzerine hareket ettirilse maslahat bir derece daha etraflı tutulmuş olacağından Vasovik'liler böyle her taraftan hareket olduğunu gördükleri gibi ihtimâldir ki kavga olmaksızın ve olsa bile pek çok kan dökülmeksizin dâire-i inkiyâda dehâlet ederler; ve ber-minval-i meşrâh burada kullanılacak beşbin kadar dağlı askeri hem-civâr olan Yakova ve İpek malisyelerinden cem'ü sevk olunmak lâzım gelir ki kurb ü civâr hasebiyle ma'lûmât-ı mahal-liyyeleri olduğuna mebnî buraca sâirlerinden ziyâde işe yararlar; ve gerek bunlar ve gerek Akova ve Bihor ahâlîsi çend rûz zarfında cem'ü celb oluna-bilirler; ve işbu gelecek Mart içinde bu hareketin icrâsı ferâiz-i hâliyedendir. Fakat bunun şimdiden tehye-i esbâbına teşebbüs olunmak lâzımdır. Zirâ şimdi Gusinye ile Plava'da yalnız birer tabur asâkir-i nizâmiyye bulunduğundan İpek yâhud Akova tarafından sevk olunmak üzere bu tarafa daha bir tabur sevk olunması ve Gusinye'de bir kaç kit'a top var ise de daha iki kit'a dağ topunun İşkodra'dan gönderilmesi ve taburlar ma'yyetinde bulunmak üzere bir-iki yüz kadar mükârî bargirinin ve zehâir ve levâzımât-ı sâirelerinin ve dağlı askeri için lüzümü mikdâr kukuruzun evvelce tedârük ve tehyesi ve böyle bir hareketin icrâsı be-her hâl bâ'z-ı mesârif-i zarûriyyeye ihtiyâc messedeceğinden başka dağlı askerine yevmiye kırkar ve hiç olmaz ise yirmişer para katık-bahâ ve hitâm-ı maslahatta içlerinden bazılarına atâyâ verilmek âdet olduğundan orduda seksen-yüzbin kadar akçenin mevcûd bulunması ve çünki malisyalılar halkı sahthen cesûr ve cengâver olarak şiddetli hücumlar ile çâr-çabuk iş görür âdemler ise de ekserisi toska askeri gibi uzun uzadıya bir mahalde sebât etmeyip iş bittiği gibi yerli yerine avdet etmek

âdetleri olduğundan nâhiye-i merķûme zabt olundukda Karadağ'lılar tarafından vuķû'u melhûz olan tecâvüzâtı men' eylemek üzere bir mikdâr asker iķâmesi lâzım geleceğinden evvel-i emirde bir binbaşı ma'iyyetinde beşyüz kadar toska veyâhud sâir cins asâkir-i muvazzafa tedârük ve irsâl olunması esbâb-ı lâzime-i mütেকaddimedan olmasıyla bunların şimdiden tezekkür ve tertîbi icâb eder. İşkodra kazâsı ve Puka ma'a Akbala nâhiyesi dağlılarının ekserisi ve Leş kazâsı dağlılarıyla mirditler ve Mat kazâsına tâbi' ve Mirdita'ya hem-civâr olan Ksela kabilesi malisorlarının kâffesi lâtin mezhebinde oldukları hâlde Rumeli'nin en cesûr ve cengâver ahâlisinden ve her vechile işe yarar âdemlerden olduklarına ve ale'l-husûs Leş malisorları aded-i nüfûsca azlık iseler de sâirleri gibi iş biter bitmez dağılıvermeyip asâkir-i nizâmiyye gibi sudûr-ı emre intizâr ile buldukları mevki'lerde sebât edegeldiklerine nazaran ber-minvâl-i meşrûh Vasovik üzerine sevk olunmak üzere celbi lâzım gelen beşbin kadar dağlı askerinin bu taraftan cem' ü tedârükü dahi kıâbil ise de Leş ve Mirdita ve Puka taraflarının Gusinye'ye bu'd-ı mesâfesi olduğu gibi İşkodra dağlarından buraya semt olan Klement ve Kastrat ve İşkrel ahâlisinin ekseri kışlamak üzere hayvanlarıyla berâber ovalara inerek Ülkün kazâsına ve Mat kenârına kâdar gidip bu cihetle mahallerinde mevcûdları az bulduğundan bu tarafın askerini kış mevsiminde cem' ile Gusinye'ye kadar sevk eylemekde ba'z-ı mertebe su'ûbet çekilmek ve oraya kadar geçecekleri yerlerde nân-ı kukuruz tehyie edilip yevmiye birer kuruş dahi katık-bahâ verileceğinden haylice masraf ihtiyâr edilmek lâzım gelir. Kaldı ki Mirdita kaptanı Mirlivâ Bib Paşa'nın ma'âş ve ta'yinât bedeli İşkodra mal sandığından muhavvel olduğu hâlde şimdiye kadar kendisine bir akçe verilmemiş idüğinden bin bu kadar kese mal sandığında alacağı cihetle İşkodra tarafından dil-gîr ü muğber olarak bir vakitten beri İşkodra'ya gelmez olmuş idi. Abd-i dâ'ileri İşkodra'da iken ba'z-ı tedâbir ile kendisi oraya celb eyledim ise de henüz kendisine bir akçe verilmeyip ale'l-hisâb olarak hiç olmaz ise kendüye bir iki aylık itâ olunmasını Râşid Paşa hazretleri bendelerine sipâriş ve tavsiye ile avdet eylemiş idim. Bu kadar akçenin def'aten itâsına İşkodra mal sandığı muktedir olamayacağı der-kâr ise de böyle bir hareket-i askeriyeye icrâsında hiç olmaz ise güzeste ma'âşlarının bir mikdârı verilmek icâb eder. İşkodra kazâsı dağlıları dahi takım takım

bölük-başıları ma'rifetiyle ihrâc ve sevk olunacaklar ise de bu bölük-bâşılarının ser-kerdesi Hasan Hot Ağa olduğundan annın kumandası tahtında olarak idâre olunacakları ve Ağa-yı mumâ-ileyh ise muhasses olan mâhiye beşyüz kuruş ma'âşını istiglâl ile bir mikdâr zammını istid'âdan ve mukaddemâ kendisi Dersaâdet'de iken hânesinde asâkir-i şâhâne iķâmet ettirilmiş ve muahharen ber-mu'tâd kirâsı verilmiş ise de hânesinin harâb olmuş idüğünden bahs ile cânib-i mîrden ta'mîr ettirilmesini istirhâmdan hâli olmadığı cihetle ann dahi ma'âşına bir mikdâr zâm olunması veyâhud hânesinin ta'mirine bedel atıyye sûretiyle kendisine bir mikdâr akçe itâsı icâb-ı maslahattan görünür. Binâen-alâ-zâlik Vasovik üzerine Yakova ve pek malisorlarının sevkı muvâfık-ı hâl ü maslahattır. Fakat bu madde evvel bahâra kadar te'hîr olunmayıp da şimdiden hâl ü faslı irâde bulunduğu takdirce hem İşkodra tarafından ve hem de Yakova İpek taraflarından takım takım dağlı asker sevk olunarak fırsat buldukca urulmak lâzım gelip bu sûretle bahâr evâiline kadar müte'addid dağlı muhârebeleri vâkı' ve mümtedd olmak ihtimâli olduğu gibi şiddetlice hücumlar ile hemen nâhiye-i merķûmenin ele girebilmesi dahi muhtemeldir. Fakat ne mikdâr dağlı sevk olunacak ise evvelce nân-ı kukuruz ta'yi-nâtiyle katık-bahâlarının hemen hâzır edilmesi vâcibât-ı umûrdandır. İşkodra tarafında bulunduğum müddetce Vasovik nâhiyesine dâir olan tahkîkât-ı âcizânem husûsât-ı meşrûhadan ibâret olup sevkü'l-ceyş husûsunda olan mutâlâ'ât dahi arâzînin şekli ü hey'e-tine dâir ba'zı mesmû'ata mebnî olarak iyân u şühûda müstenid olmadığından ve olsa bile böyle harbe dâir tertîbler fenn-i harbce ma'lûmât-ı nazariyyeden başka tecrübe ve melekesi olanların işi olduğundan tertîbât-ı ma'rûzaya sahîh nazariyle bakılamayıp maksad aslı-i ubeydânem mücerred tahkîk olunabilen mevaddan arz u ifâdesiyle Vasovik mes'elesi üzerine nazar-ı dikkat ve fikret-i celîlül-eser-i âsafânelerini ceib etmekden ibâret olduğuna mebnî ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân hazret-i men lehül-emrindir.

Gurre-i receb sene 78

19

Maķâm-ı âlî-i cenâb-ı vekâlet-penâhiye

Bar'dan İşkodra'ya asâkir ve mühimmât sevkinde icâb eden mükârf hayvânâtı yol üzerinde bulunan Bar kazâsına tâbi' Mirkut

nâhiyesiyle İşkodra kazâsına tâbi' Dağ-kenarı nâhiyesinden toplanıp ve Bar sâhili ile İşkodra'nın mâbeyni sekiz-dokuz saatlik mesâfeden ibâret olmasıyla her bargir için ber-mu'tad saat başına altmışar paradan nihâyet onüç buçuk kuruş verilmek lâzım gelip tarif-i mezkûr ise gaayet sarp ve sengistân olduğundan tüccâr ve sâir yolcular mevsimine göre otuz kuruşdan kırk ve ba'zan kırk beş kuruşa kadar kirâcılardan mükârî bargiri isticâr edegeldiklerine mebnî nâhiyeteyn-i merķümeteyn ahâlisi sızlanmalarıyla hayvan başına onsekiz kuruş verilmek üzere mahâllince bir karar verilmiş ise de bu dahi mahâllince mü'tâd ü ma'rûf olan kirânın nisfî demek olmasıyla bunun fazlası mezkûr iki nâhiye ahâlisi beyinlerinde vergi gibi tevzi' ü tahsil olunmakda ve me'mûrin ve meşâyih ve dervîşân gibi ba'zı yolcular için dahi hükümet ma'rifetiyle mükârî hayvânı celb ettirildikçe mîrî fi'eti deyu onsekiz kuruş itâ kılındığından mükârî masrafı bu iki nâhiye ahâlisine bir bâr-ı girân olarak dâ'ileri İşkodra'da iken ikisinin dahi muhtar ve ihtiyârları gelip bess-i şekvâ etmeleriyle ve zâbitân-ı askeriyye ise hilâf-ı nizamdır deyu onsekiz kuruşun itâsında tereddüd göstermekde olmalarıyla yalnız asâkir ve mühimmât nakli için mükârî hayvânâtı celb olundukda karâr-ı sâbık vechile onsekizer kuruş itâ olunmak ve gerçek me'mûrin ve gerek sâiri için fi-mâ-ba'd böyle mîrî fi'etiyle mükârî celb ettirilmemek üzere muvakkaten bir karâr ittihâz olunmuş ise de ol bâbda her ne vechile emr ü fermân buyurulur ise mûcibince amel u hareket olunmak üzere mahâllince emr ü iş'ârî lâzime-i hâlden bulunduğu ve bu bâbda Dağ-kenarı nâhiyesi ahâlisinin vermiş oldukları arz-ı hâl dahi manzûr-ı sâmi-i vekâlet-penâhîleri buyrulmak üzere leffen takdîm olduğu muhat-ı ilm-i

fi 3 receb sene 78

20

Maķâm-ı vâlây-ı Sadâret-i uzmâ'yâ.

İşkodra'ya me'mûriyyet-i ubeydânemde ve ol hâvâlinin tahķik ü istiknâh-ı ahvâli dahi maķâm-ı âli-i âsafânelerinden emr ü irâde buyrulmuş idüğüne mebnî dest-res oluna-bilen ma'lûmâta göre livâ-i mezkûr kaç hâneyi şâmil idüğünü ve ne kadar müsellâh âdem çıkabileceğini mübeyyin ve memleketin ba'zı usûl ü ahvâlini mu-tazammın bir kît'a cedvellü defter yapıp eğerçi henüz bu sancakda

tahrîr-i nüfûs usûlû icrâ olunmadığı cihetle buna pek de sahfî nazariyle bakılamaz ise de ber-vech-i takrîb tahķikât-ı mümkin-e-i mahalliyye üzerine tertîb olunmuş olduğu cihetle livâ-i mezkûr hakkında ba'z-ı mutâlâ'âta miķyas ve icâb eden icrâata esas olabileceği mülâhazasına mebnî leffen takdîm piş-gâh-ı dekâyık-ı iktinâh-ı vekâlet-penâhîleri kılındı.

İşkodra sancağı ahâlisi bir hâl-i istisnâda ve hâlâ eski usûl ve adetleri üzere kalıp İşkodra kasabasının hıristiyan ahâlisiyle Ölkün ahâlisinden mâ'adâsının bayağı hepsi müsellâh gezerek kendilerini devletin bir sınıf askeri maķâmında add ü i'tibâr ile bayrakdârları dahi devlet bayrağını hâmil olmak imtiyâziyle iftihar etmekde ve bayraklar meydana çıkıp da dellallar vâsıtasıyla il'ân-ı keyfiyyet olduğu gibi derhâl her birisi mensûb olduğu bayrağı altına seğirdip emr olunan mahalle gitmekdedirler, ve gani vü fakîr her birinin yanında lâ-akall ikişer deste fişengi mevcûd olduğundan bunu yakmadıkca barut istemek indlerinde mu'ayyebâtındır. Fakat hitâm-ı maslahata dek her birine cânib-i hükûmetten yevmiye birer kıyye nân-ı kukuruz ile kırkar para katıkbahâ itâsı âdât ve ahvâl-i mer'iyelerindedir; ve bunlar Rumeli'nin en cesûr ve cengâver ahâlisinden olarak mevķi'-i harbde sahfîhen işe yaradıkları ve husûsiyle kendi yurdlarını muhâfaza için en âlâ derecede asker oldukları müsellemtândır. Fakat ceng bittiği gibi yerli yerine avdet edip uzun uzadıya bir mevķi'de durmağa alışmamışlardır. İşkodra kasabasının onbeş bayrağı altında tâmü'l-esliha beşbin âdem çıkar ki kâffesi ehl-i islâmdır. Kurâ ve nevâhî bayraklarının dahi ba'zısı tebe'a-i müslime ve gayr-ı müslimeden mürekkeb ve mahlût ve ba'zısı yalnız lâtindir; ve eğerçi İşkodra'nın en başlı kuvveti malisorlar olup bunların dahi ekseri lâtindir. Lâkin kuvve-i merkeziyye ehl-i islâmdan ibâret olduğu gibi etrâfında bulunan Mat ve Debre ve Yakova malisorlarının dahi ekseri ehl-i islâmdır. Kaldı ki umûmea malisorlar pek eski vakitten kalmış bir takım usûl ve âdetlere ve bir kaç yüz senelik karâbetlere gerek ehl-i islâm ve gerek lâtin olsun kâffesi ri'âyet edegeldiklerinden beyinlerinde hâsil olan ittihâd ve yek cihetî ihtilâf-ı dîn ile zâil olmamıştır; ve cümlesi müsellâh oldukları gibi âdetleri ve zıyy ü kıyâfetleri bir tarz u siyâkda ve yekdiğere mu'ameleleri müsâvât üzere olduğundan ehl-i islâm ile hıristiyanı birbirinden fark olunmaz. İşkodra kazâsı malisyelerinde ahâlisinin mu'teber

ve mütehayyizlerinden koca-başı ve bayrakdarlar ve büyük hânelerin rüesâsından umûr-ı zâbîta me'mûrları ma'âmında gubarlar olduktan başka İşkodra kasabası ahâlîsinin mu'teberanından olmak üzere cânib-i hükûmetten mansûb ve anlar tarafından dahi musaddak birer bölük-başı olup bunlar İşkodra'da ikamet ederek icâb edenleri malisyalardan celb ü ihzâr eyler ve icâbında kendileri dahi dağlara gidip koca-başı ve bayrakdar ve gubarları cem' ile akd-i meclis ederek verilen kararî icrâ ederler. İşkodra kasabası ahâlî-i müslimesinin ekseri vaktiyle dağlardan inip islâm ile müşerref olarak kasabada tevattun etmişler ise de asabiyyet-i kadîmelerini zâyi' etmiyerek hâlâ mensûb oldukları malisyalılar halkı ile pek yakın akrebâ hükmünde olduklarından dağlı lâtinler kasabaya geldikçe kendi malisyalılarına mensûb olan ehl-i islâm hânelerine kat'â teklîf ü tekellûf olmaksızın gelip giderler; ve hem-mezhepleri olan kasaba hıristiyanlarıyla ülfet ve ihtilâta tenezzül etmezler. Zirâ anlar müsellâh olmayıp mevâki'-i harbde dahi görülmediklerinden anları kavm-i âhar gibi add edip sevmezler; ve bir vakitten beri kasaba hıristiyanları ecnebilere ülfet ve ba'zıları konsoloslara mürâca'at etmeğe başlayıp onların bu tavrı ise ehl-i islâmdan ziyâde dağlılara girân gelerek kasaba hıristiyanları hakkında nefretleri bir kat daha artmıştır; ve anlara bakarak kendi içlerinden dahi nâdiren konsolos-hânelere gidip gelenleri ta'kbih ü tekdirden hâlî değillerdir. Ma'a-mâ-fih ehl-i islâm ile lâtinler bey-ninde az-kadîm der-kâr olan hüsn-i âmîziş ve ittihad eseri olmak üzere ale'l-umûm rum mezhebinde bulunan hıristiyanların nikâhlarını papasları akd etmekde iken kasaba lâtinlerinin nikâhları hâlâ mahkemede İşkodra nâibi ma'riferiyle akd olunmaktadır.

İşkodra kasabasının ehl-i islâmı ile malisorları bey-ninde rişegir-i istikrâr olan revâbit ve münâsebât ber-vech-i meşrûh pek kolay olduğu cihetle bu havâlide hayli vakitten beri adâvet-i dîniyye tohumunu ekmek üzere ba'zı lâtin piskoposları dürlü iş-fâlâta ve bir taraftan dahi ba'zı ecnebilere envâ'-i ilkâata devâm ede-geldikleri hâlde bu revâbiti ihlâl edememiş olduklarından malisyalara bey-ninde bir hâdise çıkarabilmek üzere İşkodra kazası malisorlarıyla mirditler bey-nine i'kâ' olunmuş olan bey-nünet ve burûdetin eseri olarak abd-i dâ'ileri İşkodra'da iken tarafeyn yek-diğeri aleyhine hazırlanmış iken çünki ale'l-umûm malisorlar tiz ve titiz ve vahşî ve beyinsiz âdemler oldukları hâlde kendilerine taraf-

Devlet-i aliyye'den ihsân buyrulmuş olan imtiyâzât-ı kadîmenin kadr ü şükürünü bilip ve pâdişâh ismine pek ziyâde ri'âyet edip evâmîr-i seniyye-i hazret-i pâdişâhiye dâimâ inkiyâd ve mutâvâ'at iddi'âsında bulunarak eskiden kalma ba'z-ı âdetlere bile kânûn-ı pâdişâhî olmak itikâdıyle ri'âyet ede-gelebildikleri hasebiyle sâye-i mehâbet-vâye-i hazret-i pâdişâhîde hâdise-i mezkûre kolaylıkla yatıştırılmış ise de bundan sonra dahi bu ma'kûle tahrîkâtın vukû'u melhûz olduğundan piskoposlar ile sâir muharrikinin etvâr u miş-vârına ale't-tevâlî medd-i basar-ı basîret ve kâffe-i husûsatta ehl-i islâm ile lâtinler fark u temyiz edilmiyerek beyinlerindeki revâbit-ı ittihad ve yek-cihetîye kat'â halel getirilmemeğe hasr-ı nazar-ı dikkat vecîbe-i zimmet-i hükûmettir.

İşkodra kasabası ötedenberi Bar ve Ülkün iskelelerinden Prezrin ve Yenipazar'a kadar işleyen mecrây-i ticâretin memerr ü merkezi olarak haylice ahz ü itâ mahalli olduğu hâlde akdemce Selânik ovasından Kosova sahrâsına kadar yapılmış olan şose caddenin açtığı mecrây-i ticâret ile Yenipazar'a kadar nakl-i eşyâ olunmağa başlamasıyle ve İşkodra caddeleri ise günden güne fenâlaşmasıyle bu tarafın ticâretine tenezzül gelmiştir. Muahharan bir de Manastır'dan Dıraç'a bir şose inşâsına başlanmış ve bunun hitâmında İşkodra'nın ticâretine bir derece daha durgunluk geleceği anlaşılmış olduğundan meccânen ahâlî işletilerek yolların tesviyesi husûsu İşkodra vücuhundan ba'zıları ile mevki'-i müzâkereye konulmuş idi. İçlerinden dür-endiş geçinenler eğerçi mücib-i ma'mûriyyet-i memleket olan tesviye-i turuk madde-i hasenesini istemeyiz deyu sarâhâten söylemiyorlar ise de cereyân-ı ticâret hasebiyle ecnebilere kesret üzere gitmeğe ve himâyeliler tekessür etmeğe başlayacağı mutâlâ'asını der-piş ederek caddelerin tesviyesini istemedikleri nâsiye-i hâllerinden anlaşılıyor. Zirâ Ülkün'ün Mer'a mahâllesi lâtinlerinden Tuma eben-an-ceddin tebe'a-i Devlet-i aliyye'den olduğu hâlde pederi Taşı'yi mukaddemâ Fransa konsolosu himâye eylemiş idüğünden vefâtında kendisini dahi himâye etmekde ve yine mahâlle-i merkûme ahâlîsinden ve rum mezhebinde bulunan tebe'adan Güro dahi pederi Niko'nun altmış sene mukaddem Kataro'dan gelerek tebe'iyet-i Devlet-i aliyye'yi kabûl ile Ülkün'de tevattun eylemiş olması mülâbesesiyle Avusturya tebe'iyeti iddi'âsında bulunarak ikisi dahi vergi itâsından imtinâ' edip mahalle-i merkûme altı lâtin hânesiyle bir rum hânesinden ibâret olduğu

hâlde ikisinin bu vechile vergi defterinden çıkmış olmalarıyla sû-i emsâl olacak deyu bundan şikâyet olunuyor idi. İşkodra'da ise karibü'l-ahdde bu mağûle dâ'iyeler tekessür ederek konsoloslar dahi fenâ alıştırılmış ve revâyât-ı vâkı'aya nazaran bir aralık politika me'mûru Mustafa Efendi bu husûslara ba'zı mertebe râbita vermiş ise de sonradan yine çığırından çıkarılmış olduğuna ve İşkodra ahâlsî hâlâ sinn-i şebâb-ı vahşet ve bedâvette olarak Ülkün'lüler gibi çendan ticârete ve ecânib ile ülfete alışmadıklarına mebnî bu husûslarda hükümet-i mahâlliyye müşkilât görmekte ve İşkodra eimme vü muhtârânı dahi düvel-i mütehabbe tebe'asının tefrik u temyizini recâ etmekte olmasıyla burada tefrik-ı tebe'a husûsuna müsâra'at olunmak lâzime-i hâlden görünür.

İşkodra sancağının ekseri mahallesi dâğlık ve sengistan olup eğerçi İşkodra'dan denize ve Zadrîma'ya kadar olan sahalarda ve Zadrîma ile Podgariça ovalarında münbit yerler ve pek çok mevki'lerinde fabrikalar inşâsına müsâ'id nehirlere var ise de ahâlsî hey'et-i müsellaha üzere bulunup ale'l-husûs Karadağ'a karib olanlar şeb u rûz silâhlarıyla mal ve canlarını muhâfaza kaydında olup zirâ'at ve san'ate sa'y ü gayretleri olmadığından mikdâr-ı nüfûsuna vâridât-ı mfrîyye hâsil olamadığına ve yolların tesviyesiyle mecârî-i ticâretin açılması ve ahâlinin sanâyi' ve ticârete alışdırılması biraz vakte muhtâc olup kaldı ki Karadağ'lular böyle etvâr-ı vahşiyâne ve harekât-ı hû-rizâneye devâm ettikçe beri taraf halkı bir hâl-i medeniyete getirilemeyeceğine mebnî şimdilik bu sancağın kesret-i nüfûsundan istifâde olunmak üzere hüdûd muhâfazasında istihdâm-ları evlâ görünür. Çünkü yalnız İşkodra sancağı Karadağ'a muqâbil olduğu ve ahâlsî ber-minvâl-i meşrûh müsellah ve her ne vakit emr olursa harekete âmâde oldukları hâlde lede'l-iktizâ dellâller nidâ attirilerek veyâhud kaleden top atılarak cem' ü sevk olunageldiklerinden ve böyle nefir-i âm sûretiyle cem' ü sevk olunan asker ise ekseriyâ yağma-gerlik dâ'iyesine düştüğünden başka ansızın bir tarafa bir kaç yüz asker sevki lâzım gelse derhâl böyle bir mikdâr-ı mu'ayyenin içlerinden tefrik u irsâlinde su'ûbet olduğundan icâb-ı vakt ü hâle göre kullanılmıyorlar. Hâlbuki bunlar hakkında ba'z-ı usûl ü nizâmât vaz' olunarak hüdûd muhâfazasında hüsni istihdâm-ları kâbil olur; ve bi't-tedric bir hey'et-i muntazamaya idhâl olunabilirler. Şöyleki evvelâ Bar kazâsiyle İşkodra'nın Karafna ve Dağ-kenârı nâhiyeleri ahâlsî nevbet ve bir

mu'ayyen müddet ile hüdûdun muhâfazasına ta'yîn olunması ve ba'dehû Ülkün kazâsiyle İşkodra'nın Boyana ve Dirin kenarları nâhiyelerinden dahi İşkodra gölünde bulunan vapur ve der-dest-i inşâ olan sandallarda istihdâm olunmak üzere bâ-kur'a asker alınması ve bu sırada İşkodra kasabasıyla malisyalar bayrakları mizâc-ı askere göre kullanılabilecek ve çünkü kasaba bayrakları hep ehl-i islâm ve malisya bayraklarından lâtin ve ba'zıları mahlût olduğundan icâbına göre bu üç sınıftan her kangısı istenilir ise sevki kâbil olacak sûrette bir râbita ve nizâm tahtına vaz' olduğuna hâlde Karadağ hüdûdunun muhâfazası için bunca akçeler sarfiyle taraf taraf taburlar sevkına hâcet kalmaz. Ancak İşkodra ve Bar gibi mühim mevki'lerde ber-minvâl-i sâbık nizâmât-ı lâzimenin te'sîs ü takarrürüne dek ve belki her vakit tenffz-i evâmir-i hükümet ve muhâfaza-i âsâyiş-i memleket için icâb-ı vakt u hâle hâle göre kifâyet edecek kadar asâkir-i nizâmiyye ikâme olunmak lâzım gelip hâlbuki Dirin nehri yedi-sekiz seneden beri açdığı mecrây-i cedîdden akarak İşkodra civârında Dirinaç nehri ile birleşip ve her sene İşkodra'nın bu tarafda bulunan mahâllelerini basıp bir câmi' ve medrese ve hâneleri harâb eylediği gibi bu tarafda bulunan kışlayı dahi harâb edip her kışın bir kaç ay kadar su içinde kaldığından ta'mfiri dahi bi-fâide olacağına ve başka kışla olmayıp kalede asker duracak mahaller dahi harâba müşrif olduğuna mebnî şimdi İşkodra'da râhat bir tabur asker kışlayacak mahâll yoktur; ve Bar'da ba'zı hâneler istikrâ olunarak bir mikdâr asker barındırılabilir ise de İşkodra'da çokluk öyle istikrâ olunacak boş hâneler dahi bulunmadığından lede'l-iktizâ ahâlden ba'zıları hanelerinden ihrâc ile kışla ve hastahâne ittihâz olunuyor; ve cânib-i mîriden itâsı mukarrer olan icâre bu hânelerin ta'mirine vefâ etmez derecede olduğu halde geçen sene asâkir-i şâhâne için istikrâ olunmuş olan hânelerin henüz kirâları verilememiş idi. Hasbe'l-mevki' İşkodra ahâlsî ise levâzım-ı şitâiyyelerini yaz ve güz mevsimlerinde iddihâr ile hânelerine vaz' edegeldiklerinden ba'zan vakitsiz hânelerinden çıkarıldıklarında evlâd u iyâlini barındıracak bir mahâll tedârükü gaalesinden başka bir de levâzım-ı şitâiyyesini nakl etme zahmetine giriftâr oluyorlar; ve ehl-i islâmın ekseri her ne hâl ise gayret-i dîniyyelerine binâen sabr u sükût ile geçiştiriyorlar ise de çünkü bu makûle tekâlifin ehl-i islâm ile hristiyanlar beyinlerinde birli ikili olmak ya'nî ehl-i islâm tara-

findan iki hâne tahliye olunduğu takdirce hıristiyanlar tarafından dahi bir hâne tahliye olunmak üzere ve efrâd beyninde dahi münavebe vechile tevzi'i ve sâhib-i hâne tereddüd eylediği takdirce evlâd u iyâli hânedan çıkıncıya dek kendisinin habs u tevkîfi âdet-i belde olup ve hıristiyanlar ise bu makûle şeylerde ekseriyâ konsoloslara mürâca'at ve onlar dahi müdâhale edip bir âdemi cebren hânesinden çıkarmak zâten çirkin bir şey olduğundan konsoloslara hükümet-i mahalliye tarafından bir şey denilmediği misillü ehl-i islâmı hânelerinden çıkarıp da hıristiyanlara bir şey diyememek dahi daha fenâ olduğundan İşkodra ve Bar mevki'lerinde birer kışla ile birer hasta-hâne inşâsı umûr-ı mefrûzedendir; ve İşkodra'da bunların inşâsı haylice masrafa muhtac ise de Bar kalesi derûnunda az masrafla kışla ve hasta-hâne inşâsı kâbildir. Zirâ kale derûnundan hârice taş çıkarmak ez-kadîm mahallince memnû' olduğundan vaktiyle âlâ yonma taşdan yapılmış hâneler taşları bahâsından bir kaç kat dûn bahâ ile zatılır. Evvel-i emirde bunlardan lüzûmu kadarı alınsa kirâ verilmekten halâs olunup ba'dehû ba'zısı hedem ve ba'zısı ibkâ olunarak kolaylıkla bir cesîm kışla ve bir güzel hasta-hâne inşâ olunabilir; ve şimdiki hâlde İşkodra'da bağteten bir mikdâr askerinin bulunmasını mücib bir hâl vukû'unda derhâl sevk olunmak üzere civârında bulunan ba'zı redif taburları başka tarafa sevk u irsâl edilmiyerek İşkodra için bir kuvve-i ihtiyatiye olmak üzere saklanıp meselâ Debre ma'a Tiran taburiyle İlbasan ve berat taburları lede'l-iktizâ İşkodra'ya celb olunmak ve hitâm-ı maslahatta derhâl mahâllerine i'âde kılınmak üzere bu işe namzed ve tahsis kılınmalar her zaman küllî masârif ihtiyârıyla tâ Dersâ âdet'den asker sevkine hâcet kalmıyacağından şimdilik böyle bir tedbir-i münâsib ittihâzı muvafık-ı hâl u maslahat gibi vârid-ı hâtır-ı kâsır olur.

Puka toprağında ve Timal karşısında ve Dirin nehri civârında gaayet âlâ mîrî ormanları olup hâttâ mukaddemâ ba'zı mühendisler ma'rifetiyle mu'ayenesi istenildikde şâyed gemi kerestesi kat' u nakl olunmak üzere ba'z-ı tekâlf-i mîriyye ihdâs olunur; ve buranın halkı ise hep vahşî malisorlar olduğundan evâmîr-i devlet'in tenfiz ü icrâsında su'ûbet çekilir mülâhazasıyla keşf u mu'âyeneye giden mühendisler başka taraflara götürülerek mezkûr ormanların ketm ü ihfâ olduğu rivâyet olduğundan bu kerre Puka ma'a Akbala ve Karacadağ müdürü nasb u ta'yîn olunan Selim Bey'e tefhîmât-ı

lâzime icrâsiyle bir mühendis gönderildiği halde mezkûr orman keşf ü mu'ayene ettirmesi tenbîh olunmuş idi. İşkodra gölü dalyanlar sebebiyle yükselmekte ve bir taraftan dahi Dirin nehri her sene kasabasının ba'z-ı mahallâtını basmakta olmasıyla zâten burasının mu'âyene ve tahkîki ve Dirin'in sekiz sene mukaddem açmış olduğu mecrây-i cedîdi sedd etmek mümkün olup olmayacağına keşf ü tedkîki lâzime-i hâlden olduğuna mebnî bu vesile ile mezkûr ormanları dahi keşf ü mu'âyene etmek üzere bir aralık İşkodra'ya ashâb-ı mehâret ve ma'lûmâtın bir mühendisin irsâl buyrulması münâsib gibi mutalâ'a olunmuştur. Mutalâ'ât ve meşrûhât-ı ubeydânem müddet-i kalîle zarfında ve envâ'-ı meşâgil ve müşkilât arasında dest-res olunabilen ma'lûmât-ı nâkîsa üzerine mebnî olmasıyla kusûr ve noksânı bedî'î ve hatâ vü haleldar hâli olmayacağı emr-i celî olup ancak İşkodra havâlsî hakkında mevzû'-ı bahs olacak ba'z-ı mesâilin hâll ü tesviyesi müzâkeresine medâr olabileceğinden muhtıra olmak üzere arz u ifâdeye cür'et kılınmıştır. Her hâlde emr ü fermân hazret-i men-lehû'lemrindir.

Fi 7 receb sene 78